

עיטורי ירושלים

הרצל ודגל התחיה הלאומית

ישיבת 'עטרת ירושלים'

אייר תשע"ה | גליון מספר 104

תוכן

3	קורות רבנו הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל
6	ד"ר הרצל ז"ל הרב שלמה אבינר
10	הרצל - שליח אלוקי? הרב שלמה אבינר
12	שו"ת קצר על הרצל הרב שלמה אבינר
15	הרצל ונורדאו הרב שלמה אבינר
16	כבוד הרצל וכבוד נשיא המדינה הרב שלמה אבינר
17	ציון וירושלים הרב יחזקאל גרינולד
27	הרצל - קריאה חדשה ד"ר יצחק וייס

ישיבת עטרת ירושלים

הגיא 51, ירושלים העתיקה, ת"ד 1076 ירושלים 91009
 טל' 02-6284101, פקס' 02-6261528 | www.ateret.org.il

עיצוב גרפי: סטודיו מלוח 052-7203050

קורות רבנו

קצות דרכיו של רבנו הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל

ערך: הרב שלמה אבינר

המהלך אצל הרצל

דווקא אצל הרצל, אומר רבנו, מוצאים אנו מהלך של עליה, מלמטה למעלה, מן הטמיעה הגלותית אל עבר שלמות היהדות. בתקופת הגישוש שלו, היהדות הייתה זרה לו, אך אחר-כך כתב: "השיבה אל היהדות, שהיא קודמת לשיבה אל היהודים", "אין אומתנו אומה אלא באמונתה" ו"אנו מכירים את עצמותנו ההיסטורית אך ורק באמונת אבותינו" (ספר הימים א, עמ' 57, 149).

המדינה מקושרת עם התורה

רב אחד כתב שהחילוניים הציונים רצו מדינה מנותקת מן הדת. רבנו כתב לו שמפורש בכתבי הרצל שהמדינה מקושרת עם התורה ("אין אומתנו אומה אלא באמונתה", ו"אנו מכירים את עצמותנו ההיסטורית אך ורק באמונת אבותינו". ספר הימים א, עמ' 57. לנתיבות ישראל א, עמ' מא [מהדורת מאבני המקום, א, עמ' נד]).

תמונה של הרצל

בחדר השיעורים שבביתו של רבנו הייתה תמונת הרצל תלויה על הקיר בין תמונות הרבנים: הנצי"ב, האדר"ת, מרן הרב קוק וכו'.

איפה התחילה הציונות

הציונות לא התחילה מהרצל, אלא מאנשי הקודש לפני כמאה שנה, ברוח ד' שעליהם עוררו ליישוב ארץ-ישראל, הן מצד חובתה המצוותית והן מצד ערכה המשיחי. אלא שבאותה תקופה, עקב החולשה הכללית של האומה, אי-אפשר היה לתת לתנועה זו צורה מדינית לאומית, והיא הופיעה רק מאוחר יותר אצל הרצל.

האם גם הרצל דיבר כך?!

רבנו נהג לומר שבאותה תקופה היו שתי ישיבות גדולות בירושלים: "עץ חיים" ו"תורת חיים". הראשונה הייתה "קדמונית" יותר והשנייה "ציונית" יותר. באותה תקופה ראש הישיבה היה הרב יצחק וינוגראד, שהיה כבר זקן ורבנו זכה לראותו מעט. מעשה מיוחד שעשה רושם רב על רבנו הוא, שבתקופה שלמד בישיבת "תורת חיים", ביקר בירושלים ר' יצחק ניסנבוים מזכירו ויד מינו של הגאון הרב שמואל מוהליבר, שפעל רבות לעלייה לארץ ולהתיישבות בה. הוא היה מגדולי הדרשנים, פה מפיק מרגליות, והוזמן לדרוש בשבת בישיבה, עובדה המעידה על אופיו ודעתו של רבי יצחק וינוגראד, שלא חת מפני הקיצוניים, והזמין מטיף ציוני-דתי נודע לדרוש מעל בימת ישיבתו. מאות אנשים, מהם רבים חובשי שטריימלים, מילאו את האולם והקשיבו לדברי הדרשן. והנה, תוך כדי שהוא מבסס את דעותיו על הציוניות ממקורותיה של תורה, התפרץ פתאום מישהו וקרא: "האם גם הרצל דיבר כך?!", דבר שגרר מהומה בקהל. רבי יצחק וינוגראד עלה על הבימה, היסה את הקהל, הביע את צערו, ואמר: "על המחוצף הזה לעזוב מיד את האולם. אין לו מקום כאן", והמתין עד שהוציאווהו.

רבי יצחק ניסנבוים, בספרו 'עלי חלדי', כתב: "ראיתי ידיים מורמות מעל ראשי הנאספים ואיש אחד נישא באוויר והוצא דרך החלון החוצה. בסעודה שלישית אמר לי ר' יצחק וינוגראד, שעוד ביום שישי בא אליו אחד מן הקנאים ודרש ממנו לא ליתן לו לדרוש בישיבה הקדושה על הציונות הטמאה. השיב לו ר' יצחק וינוגראד, שהישיבה שלו היא וכל מי שיבוא להפריע יקבל שכרו. לצורך זה הזמין שני שומרי הישיבה, כושים, שעמדו בחצר ליד אחד החלונות מוכנים ומזומנים לשעת הצורך. כאשר הצעקן הרים את קולו נתפס בידיו וברגליו על-ידי שכניו למקום, צעירים ירושלמיים חסונים, הורם למעלה והועבר מבעד החלון לשומרים. חבריו נבהלו ולא העזו להפריע" (במערכה הציבורית עמ' סט-ע).

מדברי רבנו

"... הרצל, זה התינוק הגדול, ששב אלינו מבין הגוים מלא הוד-חלומות ועז געגועים אדירים, זו האישיות של הטבעת הצורה הלאומית הכללית צורת-עם על שאיפותינו ועבודותינו... אף הוא הרגיש כמו באופן אינסטינקטי כי 'הישיבה אל היהדות קודמת לשיבה אל מדינת היהודים', כי 'אין אומתנו אומה אלא

באמונתה, וכי 'אנו מכירים עצמותנו ההיסטורית אך ורק באמונת אבותינו'...
(לנתיבות ישראל א, עמ' טו).

"בכתביו של בנימין זאב הרצל ז"ל אין דברי אפיקורסות. בכתבי יומנו כתוב: 'אין אומתנו אומה אלא באמונתה'. מי שחושב מדבר וכותב ככה הוא איש אמונה ולא אפיקורס. והדברים חוזרים אל קדושת גזע מחצבתו: מאת הגאון הקדוש ר' יוסף טאייטאצק ז"ל (ע"פ הידיעה מאת ר' אהרן מרקוס ז"ל)" (שם ב, עמ' ס).

"... בכתביו של מקס (מאיר שמחה) נורדוי ז"ל, אשר לפני התקופה הציונית, יש דברי כפירה וחירוף-גידוף גסים. והוא היה גם בעל-גוייה. אבל הוא היה בעל-תשובה במלוא מובן המלה. אחרי מות הרצל ז"ל, פנו אליו שהוא יקבל על עצמו הנשיאות לציונות, והוא דחה את זה באמרו, כי יש לו כתם בחייו, שאיננו מאפשר לו לקבל עליו נשיאות בישראל (משום אשתו הגוייה), וקיימים דברי חז"ל הקדושים (ברכות יב:): העושה דבר עבירה ומתבייש בה, מוחלין לו על כל עוונותיו. נתפרסמו ממנו דברי מוסר ותוכחה חריפים נגד חילול שבת. אמר: הלואי שאזכה לראות כשהסנהדרין ישוב ויתכונן, ואפילו על מנת להיות נדון בה (ע"פ הידיעה מאת ר' אהרן מרקוס ז"ל). לפני מותו, בדעה צלולה, ציוה לעטפו בטלית ולקברו כדין מסורת ישראל. ובאחרית ימי חייו, התפלל ביום כיפור, בבית-הכנסת במדריד" (לנתיבות ישראל ב, עמ' ס).

"ההבדלים בין היחס לד"ר בנימין זאב הרצל ז"ל לבין נורדאו: הרצל כתב ברשימת-זכרונותיו: אין אומתנו אומה כי-אם באמונתה, וגם לא היה בעל-גויה. אלא שאח"כ גם נורדאו, שהיה כופר בתורה, היה בעל-תשובה, וכתב נגד חילול-שבת בארץ ישראל. גם סיפרו כי באחרית ימיו ראוהו במדריד... ביום כפור מתפלל כיהודי הגון" (מאיגרת רבנו, מד' כסלו התשל"ט).

ד"ר הרצל ז"ל

הרב שלמה אבינר

שאלה: איך אנחנו תומכים בציונות כאשר מייסדה הרצל היה כופר ואפיקורוס? יתר על כן, גם לארץ ישראל לא היה נאמן, שהרי תמך בתכנית אוגנדה?

תשובה: אכן, בצעירותו היה הרצל רחוק מאוד מן היהדות, תינוק שנשבה בעומק השבי.

הבלבול שלו הגיע עד שהוא חשב על התנצרות של חלקים מסויימים באומה כדי לפתור את הבעיה היהודית. אך במשך הזמן הוא עזב את התעתועים האלה, וכידוע אסור להזכיר לבעל תשובה את מעשיו הראשונים, ואין זה מן היושר ומן האמת ומן המוסר ומן התורה לטפול על הרצל האשמות בדברים שהוא חזר מהם. מאוחר יותר, הוא אפילו סירב לנשק את ידו של האפיפיור כאשר נפגש אתו ובזה היה קידוש השם גדול.

באשר לאוגנדה, אכן הייתה זו טעות גדולה, אבל הוא חשש משואה הממששת ובאה ופחד לאחר את המועד. יתר על כן, גם אנשים רבים יראי שמים חשבו כמותו.

נכון שהרצל לא היה ירא שמים, אבל הציונות לא הייתה רכושו הפרטי, אלא מצווה מן התורה. ריבונו של עולם ציוונו לעלות לארץ, לבנותה ולהקים בה מדינה, כמו שכתוב בתורה פעמים רבות: "והורשתם את הארץ", כלומר, ריבונות לאומית על הארץ, וכדברי הרמב"ן: "שלא נעזביה ביד זולתנו מן האומות" (סהמ"צ לרמב"ם מ"ע ד' לנוספות), אלא שהארץ הזאת תהיה בידי העם הזה, כלומר, מדינה יהודית.

כותב מרן הרב קוק: "יש אפשרות לכופר להיות גם כן ציוני או לאומי, כמו שיש יכולת לכופר להיות זהיר בכל המצוות שבין אדם לחברו מפני השכל והנימוס, וכי בשביל זה נעזוב אותן אנחנו? ואנחנו נעשה אותן מפני דבר ד"ר" (גנזי הראיה ג 24).

משל למה הדבר דומה, לקבוצה של אנשים לא יראי שמים, שיתארגנו לסייע לכל מעוטי היכולת בארץ ישראל ולגמול עמהם חסד. האם נאמר שמכאן ואילך החסד הנו פסול ולא נצטרך לאותו ארגון של חסד בטענה שמייסדו אינו ירא שמים!?

בזה שאנו תומכים בציונות שהיא צו אלוהי, איננו נותנים לגיטימציה לכך שהרצל לא היה דתי. כך כתב מרן הרב קוק לחותנו הגאון האדר"ת: "בדברי לא ספרתי כלל בשבחו של ד"ר הרצל מצד עצמו, רק אמרתי, כי מחשבה כזאת של הטבת מצבה של ישראל בארץ ישראל, כדאי. אם היינו מוכשרים לה... היתה הולכת בהצלחה" (גנזי הראיה ג 18).

משל למה הדבר דומה, אומר מרן הרב קוק, לא בגלל שהורדוס בנה מחדש את בית שני, צריך ללמוד מזה סבלנות למעשיו והליכות חיו (אגרות הראיה ג, עמ' קנח, אג' תתעא).

אלא שהקדוש ברוך הוא בוחר לו את שליחיו, "הקב"ה עושה שליחותו על ידי כל מה שברא בעולמו" (גנזי הראיה ג 26). אין לנו להקשות קושיות על ד' אלא אדרבה להשתדל להבין את סדרי ההשגחה האלוהית (עיין לשלשה באלול סע' כח). בוודאי ד"ר הרצל לא היה גרוע מהמלך האלילי כורש, שהקדוש ברוך הוא בחר בו כשליח. כותב מרן הרב קוק:

"לפעמים, הכח הזה [של כנסת ישראל] שולח כברק חיציו למרחקים מופלגים מאוד... ומכל מקום הכשרת הגאולה הולכת ומתכוננת על ידם. חזון כזה היה בימי יסוד המעלה של בית שני, כשניצוץ זעיר מאורו של משיח נתלבש במקום הרחוק מאד, בנפשו של כורש המלך האלילי, עד שמצד האור הדק דק הזה מאורו של משיח, קראה אותו הנבואה בשעתו בשם משיח (ישעיה מה א): 'כה אמר ד' למשיחו לכורש'" (מאמרי הראיה עמ' 309).

זה הכלל, לא מפיו של הרצל אנו חיים, אלא מפיו דבר ד'. אלא שהוא, הרצל, עורר לדברים הכתובים בתורה. יש לו זכות עצומה וצריך להכיר לו טובה בזה. אבל, כאמור לעיל, הדברים אינם מתחילים ממנו אלא ממשה רבנו, משה אמת ותורתו אמת. כאמור, בתורתנו הקדושה כתוב שצריך לעלות לארץ, לשבת בארץ, ליישב את הארץ, לבנות את הארץ, לרשת את הארץ, לכבוש את הארץ, להקים צבא בארץ, לצאת למלחמה על הארץ, לקיים ריבונות בארץ, להקים מלכות בארץ.

זאת מסר לנו ריבוננו של עולם אלפי שנים לפני הרצל. גם אם אדם מחליט להכיר טובה להרצל - אין זה פוטר אותו מלשמוע אל דבר ד'.

אבל אדם ישר יכיר טובה ל"מרים דגל תחיית האומה" (אגרות הראיה א, עמ' שלה, אג' רצו), "לאיש אשר ברוחו הרים את דגל הלאום" (שם א, עמ' שלו, אג' רצו) -

כלשון מרן הרב קוק. הוא גם כותב לחותנו הגאון האדר"ת, אחרי שציין לשבח את מחשבתו של הרצל על הטבת מצב ישראל בארץ ישראל: "ומה אעשה שלדברים נכונים כמו אלה, נמצאים אחדים שחושבים שהם סניגורין חלילה לדברי רשעים". "מי שהוא חשוד לעבור על מצות עשה 'בצדק תשפוט את עמיתך', אין לנו להיות אחראים עליו, לחוש לדבריו ולחלומותיו" (גנזי הראיה ג 16-18).

במיוחד שבמשך השנים הלך הרצל והשתפר. מי שכותב: "השיבה אל היהדות קודמת לשיבה אל היהודים" (ספר הימים א 57), אינו כל כך אפיקורוס. וכן מי שכותב: "אין אומתנו אומה אלא באמונתה" (שם), מה שדומה קצת לדברי רבי סעדיה גאון, שאין אומתנו אומה אלא בתורתיה. או: "אנו מכירים את עצמותנו ההיסטורית אך ורק באמונת אבותינו" (שם).

בספרו אלטנוילנד, שם הרצל בפיו של הגיבור פרידריך את המילים הבאות: "יושיעך אלוקים אלקי אבותינו, - ובעצמו תהה על דבריו לאחר שעלו על שפתיו, למן ימי ילדותו בלכתו אחר אביו אל בית הכנסת לא ידע עוד פרידריך מאומה על אלקי אבותיו".

בוודאי הציונות של הרצל אינה סוף דבר ואחרית דבר, אלא רק התחלה ויסוד. כך כותב מרן הרב קוק, שהאומה אינה יכולה להסתפק בציונות "המצטמצמת רק בהעוגה (תענית ג ח) הצרה של חלומו של ד"ר הרצל ז"ל - עם כל יופיו ועוזו לפי הערך" (אגרות הראיה ב, עמ' רח-רט).

יש להבחין בין הגוף לנשמה. התנועה הציונית היא "הגוף הציוני" ויש למלאו בנשמה. "הציונות המעשית והעיונית, הפוליטית והדיפלומטית וכל ענפיה יחד, כמו שיצאו מן הכח אל הפועל עד היום, יש בהם עניינים נשגבים ונעלים, שאנו נקראים ממעמקי הווייתנו הישראלית לתומכם בכל כוחותינו הגשמיים והרוחניים. אבל כל אלה יחד אינם כי אם הגוף הציוני. אבל קרואים אנו מיד לזרוק את הנשמה בגוויה המחוטבת הזאת, כדי שתהיה ראויה באמת לשמה".

אז תוכל למשוך את כולם לתת לציונות מה שמקורה התנ"ך נותן לה. "לא הד קול, שעם שנאו בעולם, הולך לבקש לו מקלט בטוח מרודפיו" (שם), "אלא שגוי קדוש, סגולת העמים, גור-אריה יהודה, נעור מתרדמתו העתיקה". יש לתת לתנועה הגדולה... דחיפת חיים, להוציאה מקטנותה (שם).

"יסוד חסרון ההצלחה שבכל המבוקש שלהם, מפני שאינם שמים את יסוד

היסודות בראש, כקדושת ד' יתברך ושמו הגדול, שהוא הכח המקיים את ישראל, כמשל המפתח והשלשלת הגדולה שבדחז"ל. ולאידך גיסא, מוטל גם כן על יראי ד', להתייחס אל כל מי שרוצה לעשות איזה דבר טוב לישראל אפילו באופן חומרי ורחוק, באהבה ושלוה ולהמשיכו לדרך ד' הטובה" (גנזי הראיה ג 16).

לסיום, נביא קטעים ממכתבו של הרצל לאדמו"ר מגור בעל 'שפת אמת': "כבוד קדושת איש מורם מעם, רב וגדול בישראל". "כל אחד ואחד מבני עמנו, אם כי מאמין הוא בהשגחת השם יתברך הפרטית, לא יחדל גם מלהשתדל לעשות מה למען הטיב מצבו".

"השקפתי זאת, אשר לפי דעתי, לא תוכל להיות מתנגדת לדעת תורתנו האמיתית, המריצה אותי להרעיש את עולם היהודים לאסוף אסיפות ולייסד ציונות". "על דגלנו, אנו עומדים, יהודים מיהודים שונים, אשר לא נוכל לקבל אחריותם עלינו בהם אלא אשר אין רוח חסידיים נוחה מהם, ובהם חרדים וחסידיים רבנים יושבים על מידן, אך מטרתנו אחת היא: לדאוג כאיש אחד ולעשות מה לטובת עמנו, והשם יתברך יעזור על ידינו". "בשם רבבות אלפי ישראל, אשר מתגרת זרים מצבם יתמוטט, בשם רבבות אלפי ישראל הנגועים ברעב ושולחים ידם בכל משלוח יד למען שבר רעבונם, בשם רבבות אלפי ישראל ההולכים מדחי אל דחי... ויתערבו בגויים ויחללו שם ישראל, בשם משפטי התורה ההולכים ומתבטלים במצבנו כזה, ובשם השם המחולל בגויים, הנני מחלה פני קדשו...".

"ואשאר מוקיר ומכבד את דברי קדשו" (ספר רגלי מבשר להרב דוד מושקוביץ עמ' כ).

הרצל - שליח אלוקי?

הרב שלמה אבינר

שאלה:

כיצד אפשר לומר שהרצל היה שליח אלוקי לתחיית האומה, הרי היה חילוני? וגרוע מכך, כל בניו התנצרו. הוא עצמו תכנן להתנצר והקים תכנית שכולם יתנצרו על ידי האפיפיור?

תשובה:

אין זו אמת שכל בניו התנצרו. נכון שסיפור חייו האישי הוא טרגדיה גדולה. בתו הבכורה מתה ממנת יתר של סם. בנו השתגע ואכן התנצר, ואחר כך חזר לבית הכנסת, אך הוא לא היה אדם אחראי למעשיו. בתו הצעירה נספתה במחנה השמדה, ובנה שנולד לה התאבד בגיל עשרים וחמש. אך כמובן אין להאשים אבות על בנים. הרצל עצמו מת ממחלת לב, כלומר ממסירות נפש. רופא לב הזהירו: אם תמשיך כך, אז הזמן חברה-קדישא, אך הוא מסר את נפשו.

הרצל מעולם לא תכנן להתנצר. הוא מתאר ביומנו תקופות קשות של תהייה ומשבר, עקב כאבו הנורא בדבר הבעיה היהודית. בכנותו האופיינית לו הוא כבר כותב בעמוד הראשון: "יש אולי רגעים שהייתי שמח לברוח אל הנצרות או לכל מקום אחר". אך הוא מוסיף מיד: "אבל אלו היו רק דחפים מעורפלים הנובעים מחולשת נעורים. אני יכול להבטיח שמעולם לא חשבתי לא על התנצרות ולא על שינוי שמי". "בנקודה אחרונה זו, אני יכול להעיד על עובדה מדויקת. בראשית דרכי כסופר, הבאתי כתב יד לעיתון והעורך הציע לי לבחור שם ספרותי עם צליל לא כל כך יהודי. דחיתי זאת בכל תוקף והודעתי על נחישותי להמשיך בשם אבי, גם אם בגלל זה יסרבו להדפיס את דברי" (יומן תרנ"ה). ב"ה, גם במ"ט שערי טומאת מצרים, בני ישראל לא שינו את שמם.

בתקופה זו, הרצל מוטרד עד מוות מסכנת האנטישמיות, ומאוחר יותר, במצוקה נוראה מפחד שואה - נתן דרור לדמיונו למציאת פתרונות כיצד לבטל את האנטישמיות, כל אחד יותר פנטסטי מהשני.

בין השאר, בשנת תרנ"ג הוא השתעשע ברעיון לגשת לאפיפיור ולשכנעו לעמוד בראש המאבק נגד האנטישמיות, ובתמורה, לתת לו התנצרות קבוצתית של יהודי וינה. כמובן, את עצמו לא כלל בזאת ולא את כל היהודים הנאמנים לאמונת אבותיהם, "אני, אשאר יהודי". אלא את הצעירים יש להפוך לנוצרים טובים, טרם

יתנצרו בגיל מבוגר מתוך פחד וחולשה ובהסתר. הטכס יתיקיים לאור השמש, מתוך כבוד, לעיני כל. וכסופר דרמטי טוב, הוא מתאר אותו בכל פרטיו.

אלום חייבים לדעת שהרצל מעולם לא ניגש לביצוע מעשי, ולולא יומנו, לא היינו יודעים כלל על מחשבותיו אלו. אלא שהרצל, מתוך יושרו המוסרי, ראה צורך לא להסתיר רעיון מטורף זה שהוא מזכיר בכמה שורות בראשית יומנו (עיין ספרו החדש של חוקר הרצל, ד"ר יצחק וייס, הרצל: קריאה מחדש).

אין זה מן היושר לשפוט אדם, מתוך אלפי דברים, על פי פסקה אחת מנותקת מן ההקשר שכתב בראשית דרכו, בהיותו תינוק שנשבה מבבל, ולתפוס אותו על צערו הנורא על סבל האומה הישראלית (עיין בבא מציעא נח).

יתר על כן, אסור להזכיר לאדם את משוגותיו הראשונות אשר חזר מהן, שהרי לכל אורך חייו איננו מוצאים אפילו רמז דק ביותר לאיזו תכנית או מחשבה בכיוון נוצרי, וזה איסור תורה של אונאה (שם), גם אם הוא בעצמו סיפר על כך בענוותנותו.

אך כל זה אינו נוגע לעצם שאלת השליחות, כי מי יאמר לריבונו של עולם את מי יבחר לשליח. השם יתברך יכול לעשות שליחותו הן על ידי יהודי, הן על ידי גוי, הן על ידי יהודי צדיק והן על ידי יהודי רשע.

הרי ריבונו של עולם עשה גאולה לעם ישראל דרך כורש, מלך אלילי, שבסוף התקלקל והחמיץ (ראש השנה ג ב - ד א), ועליו נאמר "כה אמר ד' למשיחו לכורש" (ישעיה מה א), וכמובן הוא לא היה המשיח, אך היה בו ניצוץ משיחי, "אור משיח התנוצץ במסתרים" (מאמרי הראיה עמ' 171. ועיין שם עמ' 250, 251, 304, 308).

כך גם אצל הרצל "מרים דגל תחיית האומה" (אגרות הראיה א, איגרת רצד), אשר "ברוחו הרים את דגל הלאום" (שם רצו), היה ניצוץ משיחי (המספד בירושלים, מאמרי הראיה עמ' 94-99).

אל לנו לקבוע עבור ריבונו של עולם כיצד יושיע את בניו, בדברים שלא נדע איך יהיו עד שיהיו (רמב"ם, הלכות מלכים יב ב), ולהחליט מראש איך יראה הגואל (עיין הנצי"ב, העמק דבר שמות ד א. קובץ שיבת ציון עמ' 81), אלא נשמח ונודה לד' על כל הטוב אשר גמלנו.

שו"ת קצר על הרצל

הרב שלמה אבינר

סייעתא דשמיא או רוח הקודש

ש: האם להרצל חוזה המדינה הייתה סיעתא דשמיא או רוח הקודש?
ת: סיעתא דשמיא גדולה. רוח הקודש בא אחרי כל המדרגות של 'מסילת ישרים'. אך היה לו ניצוץ של רוח הקודש הכלל ישראלי. עיין אורות, ארץ ישראל א.

משיח בן יוסף

ש: שמעתי שהרצל היה משיח בן יוסף. האם זה כפשוטו או סמל?
ת: היה בו ניצוץ. מאמר המספד בירושלים למן הרב קוק בספר מאמרי הראיה.

האמת על הרצל

ש: איפה אוכל לקרוא דברי אמת על הרצל בלי השמצות שקריות?
ת: 'הרצל - קריאה חדשה'. ד"ר יצחק וייס. זה ספר מעולה על הרצל שמראה את דמותו האמיתית והאמינה. ספר חשוב.

הרצל כשליח ד'

ש: רב אחד כתב שהרצל היה שליח ד' והשני כתב שהיה שליח השטן. כיצד אדע מה נכון?

ת: אם מישהו אומר לך לעשות עבירה הוא שליח שטן, ואם לעשות מצווה, הוא שליח ד'. כיוון שהרצל הרים דגל הקמת מדינת ישראל וכיוון שזו מצווה - עיין רמב"ן מ"ע ד להוספות לסה"מ לרמב"ם שאין להניח ארצנו ביד זולתנו מן האומות - אם כן, הוא היה שליח ד'.

הרצל: קריאה חדשה

ש: מותר לקרוא בשירותים את הספר 'הרצל: קריאה חדשה'?
ת: לא. יש בו הרבה דברי תורה.

תמונה של הרצל

ש: האם אפשר לתלות בבית תמונה של הרצל על יד תמונת הרב קוק או יש בזה זלזול בו?

ת: זה בסדר גמור, אך בצורה המראה הבדל המדרגות.

[כידוע בחדר השיעורים שבביתו של רבנו הרב צבי יהודה הייתה תמונת הרצל תלויה על הקיר בין תמונות הרבנים: הנצי"ב, האדר"ת, מרן הרב קוק וכו'. ג' סיפורים על התמונה: א. סיפר הרב אברהם רמר: "פעם נעלמה התמונה של הרצל מביתו וחדש שאחד התלמידים רוצה 'לחנכו'. כשהבעתי את דעתי שאולי התמונה נפלה מאחרי המכתבה, הרשה לי לחפש, וכשמצאתי את התמונה, שמח שמחה מרובה ומצא צורך לנחמני, על מה שנראה לו כעגמת נפש, בסיפורים מפליאים על הרצל ומקומו. היה חוזר על הידיעה מפיו של ר' אהרן מרכוס ז"ל, שאמר שהרצל הוא מצאצאי מהר"י טיטצק והוא ממשפחה ספרדית". גדול שימושה נד. ב. יהודי משכונת גאולה, כשהיה מגיע לביתו של רבנו, היה נוהג להפוך את התמונה של הרצל. פעם תפס אותו רבנו בשעת מעשה ושאל אותו: מה יש? אין לו חמש פאות?! עיטורי כהנים 212. ג. פעם תלמיד של רבנו ראה את התמונה. כששאל לפשר העניין, העביר רבנו שיעור שלם על היות הרצל שליחו של רבש"ע להחזרת עצמאות ישראל בדור הזה, גם אם אין זה מוצא חן בעינינו. שם - רשם מ"צ].

השמצות

ש: האם אפשר לומר על הרצל "גדול המחטיאו יותר מן ההורגו"?

ת: ודאי לא. הוא לא החטיא אף אחד. זו סתם הוצאת שם רע חמורה.

סרט על הרצל

ש: ראיתי סרט שמשווה את הרצל והציונים החילונים לאנטישמים ולנאצים. כיצד להתייחס לסרט זה?

ת: לא מובן איך שואלים דבר כזה. ברור שזה נורא. זהו סרט עם ציטוטים מקוטעים לא נכונים.

תכנית שכל ישראל יתנצרו

ש: האם נכון שהרצל בנה תכנית שכל ישראל יתנצרו?

ת: אלה היו תענועי הזיות בראשית חייו שחלשים יתנצרו, לא תכנית שהוצעה אי פעם אלא בינו לבין עצמו ביומנו, בהיותו תינוק שנשבה, ואחר כך פעל להקמת מדינת היהודים והמדינה היהודית (הרצל: קריאה חדשה, מד"ר וייס).

הגר"מ אליהו על הרצל

ש: ידוע מה הייתה דעתו של הגר"מ אליהו על הרצל?

ת: הרב מנחם בורשטיין כתב שהוא אמר לו "שהכל משמיא. בכל הדורות, בגלות, קמו אנשים כמו הרצל. אך למה הרצל הצליח והם לא? כי משמיא רצו שתקום מדינה ליהודים בארץ ישראל. כך יצאה השתדלותו של הרצל לפועל".

לשון הרע על הרצל

ש: האם מותר לדבר לשון הרע על הרצל?

ת: הוא שליח אלוהי לעורר את רעיון התחייה הלאומית.

מרדכי היהודי

ש: איך הרב דימה את הרצל למרדכי היהודי, הרי הרצל לא היה דתי?

ת: ודאי יש מרחק עצום, אך במשל, יש דימוי מצד מה, כגון ירמיהו לקאת המדבר, על אף שהוא נביא ולא ציפור.

הרצל ונורדאו

הרב שלמה אבינר

שאלה:

רב אחד הראה לי סתירה בין דברי רבנו הרב צבי יהודה לבין מרן הרב אברהם יצחק הכהן קוק בעניין ההתייחסות לנורדאו. שהרי מרן הרב קוק כותב עליו: "תועבת נפשי ותועבת נפש" (אגרות הראיה א, אגרת יד, עמ' יג. הם מופיעים בראשי תיבות שמותיהם: ד"ר ה. ונ.), ואילו רבנו הרב צבי יהודה כותב כי הוא צדיק ובעל תשובה במלוא מובן המילה. וכן רבנו הרב צבי יהודה כותב כי אין דברי אפיקורסות בדברי הרצל (לנתיבות ישראל ב, להצדיק צדיקים, עמ' ס), והרי הרצל אמר הרבה דברי אפיקורסות כגון "שיוציא לרבנים את הכנפיים"?

תשובה:

גם רבנו הרב צבי יהודה כתב שיש אצל נורדאו "דברי כפירה וחירוף-גידוף גסים" (לנתיבות ישראל ב, להצדיק צדיקים, עמ' ס), אלא שלבסוף הוא נעשה בעל תשובה. באשר לביטוי המחוצף "שיוציא לרבנים את הכנפיים", הוא לא נאמר במובן של כפירה אלא במובן של חוצפה הנובעת מאי הבנה, והרי זה קצת דומה למה שרבי עקיבא בהיותו עם הארץ אמר: "מי יתן לי תלמיד חכם ואנשכנו כחמור" (פסחים מט ב), ובכל זאת היה צנוע ומעולה (כתובות ס ב). ולא אמר כן מתוך שנאה אלא מתוך אי הבנה (תוס' שם ד"ה דהוה).

כבוד הרצל וכבוד נשיא המדינה

הרב שלמה אבינר

[נכתב בסוף תקופת מר שמעון פרס כנשיא המדינה]

שאלה: כשרואים שהנשיא זוכה לכבוד כה רב, ולקבלת פנים רבה אף יותר מאשר לרבנים גדולים וחשובים, עלולים להתרשם שזה לא כל כך נורא שאין יראת שמים.

האם תלמידים בישיבה תיכונית המתלבטים באשר להמשך דרכם ונוכחים במעמד כזה, לא עלולים לקבל תמונה מעוותת קמעא באשר לגודלן של הישיבות, חשיבות לימוד התורה וההתגדלות בה, זאת כשרואים שגדולי תורה לא זוכים לכבוד לו זוכה מי שרחוק מתורה ומצוות? מה עם כבוד התורה? לאור האמור לעיל, מה בדבר תליית תמונת הרצל בכתלי "תלמוד תורה" לילדים?

תשובה: כבוד נשיא המדינה אינו כבוד אישי ביחס לאישיותו הפרטית, אלא משום אישיותו הכללית - שהוא נשיא המדינה. כבוד נשיא המדינה הוא כבודה של המדינה. כמו שכבוד דגל המדינה אינו כבוד לבד ולציור שעליו, אלא כבוד למדינה עצמה, ואת שמחתנו על המדינה אנו מבטאים לנוכח העניינים השונים הקשורים למדינה.

באשר לחששך שתלמידים צעירים יסיקו מכך סנגוריה על אורח חייו האישי של הנשיא, שאינו תואם את מצוות התורה, ויקבלו תמונה מעוותת ביחס לחשיבות לימוד התורה ויראת שמים, הנה כל אדם בר-דעת, גם אם הוא ילד, יבין היטב שיש הבחנה בין האיש לבין תפקידו. אם אחד יטעה, לא בשלו נפתור את עצמנו ממה שאנו חייבים, וזאת חובתו של מחנכו - להסביר לו את הדברים לאשורם, כמו שהוא מסביר לו דברים רבים אחרים, מורכבים יותר לאין ערוך.

כלל זה למדנו מאליהו הנביא שכיבד את המלך אחאב בכבוד גדול, ויחד עם זאת ביקר אותו במלוא התוקף על הצד השלילי שבו.

באשר להשוואה עם כבוד התורה, ודאי שגדולי תורה זוכים לכבוד יותר גדול לאין ערוך, אלא שזהו כבוד פנימי, התייחסות בחרדת קודש אליהם ואל דבריהם, אף אם אינו תמיד בולט כל כך בפומביות.

הדבר דומה לכך שנביא עומד בפני מלך ברשות הרבים, אבל בביתו - מלך עומד בפני נביא (רמב"ם, הלכות מלכים ב ה), כי יש להבחין בין העולם החיצוני לבין העולם הפנימי.

ביחס לתמונתו של הרצל, הייתה זו תלויה בחדרו של רבנו הרב צבי יהודה. שוב, זוהי אותה הבחנה בין האיש הפרטי שהיה רחוק מתורה, לבין תפקידו הכלל ישראלי, של מרים דגל המדינה היהודית.

ציון וירושלים

הרב יחזקאל גרינולד

א. מגמת הפוליטיקה הישראלית

רבנו הרב צבי יהודה ביאר את עניינה של מדינת ישראל: **"...כל מה שנברר יותר ויותר לעצמנו ולעולם כולו את שאיפת הפוליטיקה הישראלית האמתית וערכיה המקוריים, בתור יסודותיה הפנימיים של תנועת תחייתנו, כל מה שנעמיקם ונבליטם יותר ויותר במהלך חיינו ובעבודת תחייתנו - ככה תתגבר ותתפשט יותר ויותר ההכרה הנכונה בפוליטיקה הישראלית, שהיא הפוליטיקה האידאלית: כי אין לעם הישראלי פוליטיקה תגרנית רגילה שתוכה איגואיסימוס קיבוצי גס, יסודותיה שנאת-הבריות כללית וחומרניות שפלה, וכליה תותחים רובים וכל כלי מִשְׁחָת."**

ככל שעם ישראל יברר יותר לעצמו את מגמתו הלאומית ויחיה על פיה, יתברר לו שהפוליטיקה שלו אינה פוליטיקה כשאר העמים. מדינת ישראל איננה עוד מדינה אגואיסטית המבוססת על חומרנות ושנאת עמים אחרים, ומשתמשת להשגת מטרתיה ברובים וכלי משחית.

"כי אין זכות קיום ולא חפץ-קיום לפוליטיקה ישראלית בלא היסוד האידאלי הנעוץ בחיזוק כחה התרבותי של האומה."

לציונות אין זכות קיום כאשר מגמתה אינה נובעת מהאידאליים של האומה הישראלית.

"...וכי יש חפץ קיום וזכות קיום לפוליטיקה היישובית הנוכחית שלנו, בהיותה משמשת יסוד אתחלתא לכל אותו חזון-הקודש הגדול."

מתי יש זכות לפוליטיקה שלנו? לציונות יש מקום רק כשהיא רואה את עצמה ראשית החזון של האומה הישראלית, ראשית החזון של הקמת בית המקדש - **"כִּי בֵּיתִי בֵּית-תְּפִלָּה יִקְרָא לְכָל-הָעַמִּים"**².

1 לנתיבות ישראל א עמ' כא.

2 ישעה נו ז.

“ולא זו בלבד שיישובנו הארצישראלי מרבה להועיל בהווה להפרחתם האקונומית והקולטורית של הארץ והעם היושב בה, אלא שהוא מכונן ומבסס בכלליותו את האושר האידאלי האנושי הגדול, תקוות כל טובי בני-אדם”.

מגמת המפעל הציוני אינה להיות רק 'מקלט בטוח' לעם ולדאוג שהוא יפרח ויתבסס מבחינה תרבותית וכלכלית בארץ ישראל. מגמת הציונות והפוליטיקה הישראלית היא לממש את התקווה, את החלום של כל גדולי האנושות המצפים לתחיית עם ישראל בארצו, למען התגשמות האידאליים האלוקיים שיביאו אושר לכל העולם כולו.³

ב. מדינת ישראל – מדינה ככל העמים?

בנוגע ליחס של אומות העולם כלפינו, כתב רבנו הרב צבי יהודה:⁴ **“היחסים האלה נתפסים בתור יחסים טובים או רעים, ישרים או מעוותים שבין עם ועמים, כאילו כל עיקר הזכות והמגמה של העלותנו מהיות 'משל בעמים בקצף וביזיון, מנוד-ראש ביושבי תבל',⁵ הוא לעלות אל מידת שוויון שלנו עם העמים – ומתוך כך לקבוע יחסים בינינו וביניהם – ולא אל מידת בחירתנו המיוחדת מאת אדון הכול, יוצר בראשית, שאנו משבחים ונותנים גדולה לו, שלא עשה אותנו כמוהם”.**

לציונות החילונית יש חלום אחד: שסוף סוף יתייחסו הגויים לעם ישראל כמו אל כל עם בעולם, ולמדינת ישראל כמו לכל מדינה בעולם. במשך אלפיים שנה היה עם ישראל מסכן ובזוי, והגויים התייחסו אליו בהתאם. היהודים חלמו וציפו – מתי יתייחסו אלינו הגויים כאל עם ככל העמים? זו הטעות של הציונות

³ “המצב המאושר הוא המצב הנפשי, שנועם ד' ועונג אהבה ושיקוק עליון מופיע בתוך הנשמה במצב של מנוחה וקביעות. על בסיס זה הולך ומתרחב שפע הדעת, והעינוגים העליונים הולכים ומתרחבים. משפע ברכה עליונה זו כל המידות מתמתקות, והנשמה הולכת ונעשית עדינה, וכל הנשמות כולן, וכל החיים וכל כוחות ההויה, שיש להם שייכות להנשמה המאושרה הזאת, הולכות הן ומתברכות, ומתוך כך העולם כולו מתברך. להעמיד את העולם יותר ויותר במצב מאושר זה, צריכה הפוליטיקה כולה וכל חכמת החיים להתכוון. היותר קרוב לצעדי עליון אלה הוא ישראל, עם אשר ד' קרוב לו, וצדיקי ישראל צריכים לשום כל מעינם להמתיק, על ידי מתיקותם הפנימית, את הנשמות כולן של כל ישראל” (שמונה קבצים א תקב).

⁴ לנתיבות ישראל א עמ' פא.

⁵ מתוך הסליחות, 'מלאכי רחמים'.

החילונית.⁶ המגמה של שיבת ציון אינה שיתייחסו לעם ישראל ולמדינת ישראל כפי שמתייחסים לכל העמים, אלא לגלות לעמים את הייחוד הישראלי כדי שיכירו ויבינו שעם ישראל הוא מעל כל העמים - 'אשר בחר בנו מכל העמים'. הציונות האמתית עתידה לרומם לא רק את עם ישראל משפל מצבו בגלות אלא את כל העמים ואת האנושות כולה. אכן, אומר לנו כאן רבנו הרב צבי יהודה, אל לנו לשאוף שהיחס של אומות העולם כלפינו יהיה שווה ליחסן לשאר העמים. עלינו לשאוף לכך שהגויים יתייחסו אל מידת בחירתנו המיוחדת, שיכירו בעובדה שאיננו דומים להם ושאלנו נמצא המפתח לאושרה של האנושות כולה.

לצערנו הרב, מתוך כאב גדול, קראנו מכתב⁷ ששלח דוד בן-גוריון בהיות ראש ממשלה לשר החוץ הבריטי, ארנסט בוויין, בשנת התש"ז וכתוב שם בזו הלשון: "מר בוויין היקר. חרף המרירות שנגרמה ליהודים עקב הספר הלבן בשנת התרצ"ט...". כלומר, למרות השבת השחורה, למרות הקטבת אוניות מעפילים רבות, למרות סגירת חופי הארץ בפני פליטי השואה, "יש ליהודים שותפות אינטרסים ואידאלים עם העם הבריטי ועם העולם האנגלוסקסי, דבר זה איננו אך ורק עניין של הכרת תודה על הצהרת בלפור ועל היחס שגילו האנגלים כלפי היהודים במרוצת מאה השנים האחרונות בקירוב, אלא שעצם קיומו וההישרדות של העם היהודי תלוי בזה שהוא יטפח אידאלים, אורחות חיים בריטיים". בן-גוריון כותב שעצם קיומו של עם ישראל והישרדותו תלויים בזה שעם ישראל יטפח את האידאלים ואת אורחות החיים של הבריטים. היינו, עם ישראל יוכל להתקיים רק כאשר יפתח את הנטייה לליברליות, סובלנות, חופש, יחס הוגן, רגשי כבוד, וכדומה. "בעודו משתדל לקיים יחסי ידידות עם שכניו הערבים והטורקים, על העם היהודי לקיים קשר עמוק אף יותר עם תרבות המערב כפי שזו מיוצגת על ידי אנגליה". לשיטתו של בן-גוריון, עם ישראל שואף להקים ציונות על פי התרבות המערבית השולטת באנגליה. לאור אנגליה נלך! חזון אחרית הימים של בן-גוריון הוא שמדינת ישראל תהיה כמו ממלכת אנגליה. "תנועת העבודה היהודית המהווה את הגורם המרכזי בארץ ישראל היהודית שותפה לרוב האידאלים המפעמים בקרב תנועת העבודה הבריטית. למן

6 "טעות יסודית היא החזרה מכל היתרון שלנו, החידלון מההכרה של 'אתה בחרתנו'. לא רק משונים אנחנו מכל העמים, משונים ונבדלים בחיים היסטוריים מצוינים, שאין דוגמתם בכל עם ולשון, כי אם גם מעולים וגדולים מאוד מכל עם" (אורות עם נה). ועיין בהרחבה בספר 'אשר בחר בנו מכל העמים' במאמר 'תורה מתוך לאומיות' סעיף ג.

7 מתוך הספר 'מי גירש את הבריטים מארץ ישראל', עובדות ומקורות, לפרופסור יוסף נדבה, עמ' 83-84.

ראשית היווסדה ועד ימינו רואים אנו אינטרס חיוני שלנו עצמנו לסייע בשמירת מקומה של אנגליה בעולם בכלל". לפי בן-גוריון, יש לציונות אינטרס לחזק כמה שיותר את אנגליה. "באותו חלק של העולם בו נבנה והולך עתידנו בפרט". בייחוד אנחנו פה בארץ ישראל נעשה את הכול כדי לבסס את אנגליה. "על כן, לטובתנו אנו נתחשב באינטרסים שלכם, הכלכליים והפוליטיים, כאינטרסים שלנו". חיזוק אנגליה זה חיזוק הציונות. "הרשאי אני בהזדמנות זו להביע לך את ההערכה שלי על נדיבות לבך, והסבלנות שלך שבהן האזנת למה שהיה לי לומר בפגישתנו האחרונה, שלך בכנות, דוד בן-גוריון".

הרב יעקב פילבר שליט"א מביא בספרו 'איילת השחר'⁸ אמירה בעניין זה בשם ה'חפץ חיים': "כשהשתחררה בולגריה מעול הטורקים והפכה למדינה עצמאית, כתב אחד המשכילים בעיתון 'המליץ' כי הוא מקווה שגם אנו היהודים נהיה באחד הימים כמו בולגריה, ממלכה בין הממלכות. כשקראו את הדברים האלו לפני החפץ חיים זצ"ל, בכה ואמר: "וכי בשביל זה נשפך דמנו במשך 1800 שנים, כדי להגיע למעלת האומה הבולגרית? הלא הכתוב אומר 'וְהִבְיָאָךְ ד' אֶלְקִיךָ אֶל-הָאָרֶץ אֲשֶׁר-יָרְשׁוּ אֲבֹתֶיךָ וַיְרַשְׁתָּהּ וְהִיטַבְךָ וְהִרְבֵּךְ מֵאֲבֹתֶיךָ".

ג. שלבים בגאולה

מין הרב קוק זצ"ל הכיר בחולשות הדור אך יחד עם זה הכיר במעלותיו וכוחו הנשגב. משום כך בחר הרב לגור דווקא בעיר יפו ולא בשאר מקומות ואף לא בירושלים עיר הקודש. הרב מסביר באיגרת שבפועל תחילת הגאולה בוא תבוא דווקא לא מירושלים כי אם משאר ארץ ישראל. קדושת ירושלים היא קומה נוספת הנבנית על גבי היסוד הלאומי הבא לידי ביטוי בהתיישבות כל ארץ ישראל:⁹ "יתכן הדבר, שצריכה להיות ההתחלה הצדדית הזאת דווקא לא מירושלים, ירושלים הלכה עם ישראל גם כן בגולה, אבל הארץ נשתכחה, והתשועה הראשית מבטחת זכירת הארץ בכללה, 'וְהָאָרֶץ אֲזַכֵּר',¹⁰ ממילא תתרומם ירושלים בראש לכל".

8 מאמר 'שיבת ציון השלישית' סימן י עמ' רכז.

9 אגרות הראיה א עמ' נג.

10 ויקרא כו מב.

קדושת ירושלים ליוותה את האומה גם בימי גלותה, אשר באה לידי ביטוי בשמירתה את התורה ומצוותיה המבצרים את יסוד קדושתה. לעומת זאת הנטייה הלאומית נגנזה במשך הגלות ושוב מתעוררת על ידי שבניה עמלים ליישב את ארץ ישראל בכל אתר ואתר. אמנם באופן פנימי קדושת ירושלים היא שדוחפת ומניעה את תהליכי הגאולה אך בפועל ראשית הישועה מופיע דווקא משאר ארץ ישראל ולא מירושלים.

מרן הרב ממשיך לבאר שעניין זה רמוז בנבואתו של זכריה: **”וְהוֹשִׁיעַ ד’ אֶת אֲהֲלֵי יְהוּדָה בְּרֵאשֵׁינָה לְמַעַן לֹא תִגְדַּל תַּפְאָרַת בַּיִת דָּוִד וְתַפְאָרַת יֵשׁב יְרוּשָׁלַם עַל יְהוּדָה, וְאַחַר כֵּךְ הוּא אֹמֵר: ‘בַּיּוֹם הַהוּא יִגַּן ד’ בְּעַד יוֹשֵׁב יְרוּשָׁלַם וְהָיָה הַנִּכְשָׁל בָּהֶם בַּיּוֹם הַהוּא כְּדָוִד וּבַיִת דָּוִד כְּאַלְהֵימ כְּמִלְאָךְ ד’ לְכַנְיָהֶם”**.

זכריה מתנבא על מלחמה שתתרחש לעתיד לבוא כאשר הגויים יביאו את בני יהודה בעל כורחם לצור על בית דוד – תושבי ירושלים,¹² אך באמצע המאבק על ירושלים ריבונו של עולם יושיע את **‘אַהֲלֵי יְהוּדָה בְּרֵאשֵׁינָה’** ולאחר מכן את יושבי ירושלים. מכאן רמז לגאולה העתידה שגאולת ארץ יהודה קודמת לגאולת ירושלים.¹³

”מתאים להצמחה האטית של קרן ישועה חמרית, לארץ הקודש, הצפונה בחיק הישוב החדש, צריך להיות צמיחה רוחנית, שאחר כך תופיע באור גדול ותזרח על ציון ועל מקראיה, לאוהבי שם אלקי יעקב, הבוחרים בנחלת יעקב, ואויים דברים אלה להיות לרוח חיים ושמחת כליות ולב”.

בראשית צעדי הגאולה תצמח ישועה חמרית ולאחריה ישועה רוחנית. הישועה החומרית – בניין הארץ וביסוס הלאומיות הישראלית – צפונה ביישוב החדש ובהמשך תבוא הישועה הרוחנית היונקת מקדושתה של ירושלים ותזריח אור גדול

11 זכריה יב ז-ח.

12 רש"י זכריה יב ב.

13 עיין עוד בהרחבה לנתיבות ישראל א עמ' צט, שמבאר סדר הגאולה על פי הפסוק בתהלים (סט, לו-לז): **”כִּי אֲלֵהִים יוֹשִׁיעַ צִיּוֹן וַיְגַןֶּה עָבִי יְהוּדָה וַיִּשְׁבּוּ שָׁם וַיִּשְׁוּהוּ. וְזָרַע עֲבָדָיו וַיַּחֲלוֹהוּ וְאַהֲבִי שְׁמוֹ יִשְׁכְּנוּ בָּהּ”**: **”אַלֵּהִים יוֹשִׁיעַ צִיּוֹן”** – תחילת הישועה המתגלית בדרך טבעי של התעוררות ההנהגה האלהית בשם ‘ציון’, וְיִבְנֶה עָבִי יְהוּדָה – השלב הממשי הראשון של המשך התגלות זו הוא בנין ערים חדשות, לעומת ירושלים אשר תושב לקדמותה, בעיקר בחלק הארץ הנקרא בשם יהודה: **”... וְזָרַע עֲבָדָיו וַיַּחֲלוֹהוּ”** – קביעות הנחלה של הארץ והתקיימותה המוחלטת, שאין לה הפסק (ר"ה יב ב), ושגם ירושלים נקראת נחלה (ובחיים קיט א)...”.

על העם היושב בציון. בראשית הדרך, הצד החומרי שבגוף הלאומי בולט יותר, ובשלב מאוחר יותר הנשמה יוצאת מהכוח אל הפועל.¹⁴

ד. דגל ירושלים

מִן הָרֵב כָּתַב בְּאִיגֶרֶת לְרֵב יַעֲקֹב הַכֹּהֵן יִפֶּה ז' לְהִדְרָכָה לְמַעֲשָׂה, אִיךְ רָאוּ לְהַקִּים אֶת מְדִינַת יִשְׂרָאֵל:¹⁵ "אֲבָל לֹא יִחְשׁוּב כְּבוֹד תּוֹרָתוֹ, שְׂמֵתוֹן כָּל אֱלֹהֵי הַהַבְדָּלִים שֵׁישׁ בֵּין הַצִּיּוֹנוּת הַכְּלָלִית לְהַמְטָרוֹת שֶׁל דָּגַל יְרוּשָׁלַיִם, הָאֲחֵרוֹנָה הִיא דָּבָר הָעוֹמֵד מִחוּץ לְהַצִּיּוֹנוּת".

מִן הָרֵב פִּעַל רְבוּת לְהַקִּים תְּנוּעָה בְּשֵׁם "דָּגַל יְרוּשָׁלַיִם" שֶׁתְּכַלּוֹל אֶת כָּל יִרְאֵי הַשָּׁמַיִם יַחַד, וְהֵם יִפְעִלוּ לְהַרִים אֶת קֶרֶן הָרוּחָנוּת שֶׁל הָאֹמָה בְּאַרְצָהּ. כְּתוּב בְּנִבְיָא:¹⁶ "עַל הַר-גְּבֵהַ עֲלֵי-לָךְ מִבְּשָׁרְתָּ צִיּוֹן הָרִימִי בְּכַף קוֹלְךָ מִבְּשָׁרְתָּ יְרוּשָׁלַיִם". מֵהַהַבְדָּל בֵּין שְׁנֵי חֻלְקֵי הַפְּסוּקָה? מֵהַהַבְדָּל בֵּין שְׁנֵי סוּגֵי הַמְּבֻשָּׂרִים: 'מִבְּשָׁרְתָּ צִיּוֹן' ו-'מִבְּשָׁרְתָּ יְרוּשָׁלַיִם'? מִן הָרֵב הַסְּבִיר שֶׁהַשֵּׁם 'צִיּוֹן' הוּא כִּינּוּי לְצַד הַמְּמַלְכָתִי, לְבִנְיַן הָאָרֶץ, הַחֹמֶר-כִּלְכָּלִי שֶׁל מְדִינַת יִשְׂרָאֵל, וְאִילוּ הַשֵּׁם 'יְרוּשָׁלַיִם' מְבִיעַ אֶת צַד הַקְּדוּשָׁה וְהָאֲמוּנָה. בְּרֵאשׁוֹנָה מֵתְּבַצֵּר 'מִבְּשָׁרְתָּ צִיּוֹן' עַל הַר גְּבוּהָ, וְאַחַר כֵּן 'מִבְּשָׁרְתָּ יְרוּשָׁלַיִם' צָרִיכָה לְהַרִים קוֹלָהּ וְלֹא לִפְחַד. מֵכַאן נִשָּׂם הַתְּנוּעָה "דָּגַל יְרוּשָׁלַיִם", שֶׁעֵינֵינוּ לְהִיּוֹת הַהִשְׁלָמָה הָרוּחָנִית שֶׁל הַתְּנוּעָה הַצִּיּוֹנִית.

הָרֵב יַעֲקֹב הַכֹּהֵן יִפֶּה לֹא יִרְדַּע עוֹמֵק דַּעְתוֹ שֶׁל מִן הָרֵב ז' לְעֵנִיין הַקְּמַת 'דָּגַל יְרוּשָׁלַיִם'. הוּא חָשַׁב שֶׁהָרֵב רָצָה לְהַקִּים תְּנוּעָה דְתִית שֶׁמֵתְּנַגֶּדֶת לְצִיּוֹנוּת, מִשׁוֹם שֶׁמִן הָרֵב הַבְּלִיטִי וְהַדְּגִישׁ שֶׁ'דָּגַל יְרוּשָׁלַיִם' צָרִיכָה לְהִיּוֹת כּוֹלָה עַל טֵהֶרֶת הַקּוֹדֶשׁ – שֶׁתְּנַהֵל רַק עַל פִּי הַתּוֹרָה בְּלִי תַעְרוּבֵת שֶׁל דַּעוֹת אוֹ תַכְנִים זָרִים.

עַל כֵּן כָּתַב לוֹ מִן הָרֵב בְּאִיגֶרֶת: כְּבוֹדוֹ חוֹשֵׁב שְׁאֵנִי רוֹצֵה לְהַקִּים אֶת תְּנוּעַת 'דָּגַל יְרוּשָׁלַיִם' כְּדִי לְהַתְּנַגֵּד לְצִיּוֹנוּת?! "לֹא כֵן, אֲדַרְבֵּא רַק עַל יְדֵי הוֹפְעַת הַסְּתַדְרוֹת

¹⁴ "הַגּוֹרֵל כִּכָּה הוּא: הַחֹלִל יִדְרוֹן בְּתַחֲלִילָה עַל בְּמַת הַחַיִּים אֲמַת הַדָּבָר שֶׁבְּתוֹכוֹתוֹ. מִן הַקּוֹדֶשׁ הָעֵלְיוֹן. קוֹדֶשׁ הַקּוֹדְשִׁים. הוּא יוֹנֵק גַּם בְּרֵאשִׁית מְצַעֲדִי. אֲבָל בְּבִהִירוֹת וְהִכְרָה אֵין עֹרֵכִי הַקּוֹדֶשׁ מוֹכֵרִים כָּלֵל בְּרֵאשִׁית הוֹפְעֵתוֹ שֶׁל הַחֹלִל, וְאַחֲרֵי הַצַּעֲדִים הָרֵאשׁוֹנִים שֶׁל הַחֹלִל מוֹכֵר הַקּוֹדֶשׁ לְבוֹא. לְהֵאִיר בְּאוֹרוֹ וְלְהוֹפִיעַ בְּכַבּוֹד" (מֵאֲמֵרֵי הָרֵאִיָּה עֵמ' 404-405). כִּיּוֹצֵא זֶה הָרֵב מְסַבֵּיר שֶׁסֹּדֵר הָעוֹלָם הַפִּיזִיקָלִי הוּא שֶׁהַקְּלִיפָה קוֹדֶמֶת לְפָרִי (אֲרוֹת הָאֲמוּנָה עֵמ' 21). אֲמָרוּ רְבוּתֵינוּ שֶׁ"בּוֹנִים בְּחֹל וְאַחַר כֵּן מְקַדְּשִׁין" (מַעֲלֵה יֵד א), כֵּן הוּא לְגַבִּי תְּקוּמַת מְדִינָתֵנוּ – עֲלֵינוּ לְפַעֵל עִם אֵל לְקַדֵּשׁ אֶת הַתַּחֲיָה הַלְּאֹמִית (לְנִתִּיבוֹת יִשְׂרָאֵל ב' עֵמ' קס).

¹⁵ אֲגָרוֹת הָרֵאִיָּה א עֵמ' קעג.

¹⁶ יִשְׁעִיָּה מ ט.

כללית ברוח אדיר וקדוש כזה עלולה היא הציוניות להתעלות, והתעלותה תגיע עד לידי מידה זו של הכרת מהותה הפנימית והחזרת עטרת ציון ליושנה".

אל תחשוב שתנועת דגל ירושלים סותרת את הציונות, אדרבה, האפשרות היחידה של הציונות להתקיים ולהתעלות, תתבסס על תנועת 'דגל ירושלים'.

"ולא די שבמחנה ישראל תתעלה הציוניות על ידי אור הקודש שיפעם בחזקה בהתנועה הלאומית, אלא גם בעמים תתעלה יותר, כי רגש האמונה הכללי, המאיר על ידי אורן של ישראל מהשפעת התנ"ך על העמים האירופיים והאזיים¹⁷ היותר מפותחים, דורש הוא את תחייתו על ידי שיבת ציון".

כאשר תופיע תנועת 'דגל ירושלים' בתור נשמה לתנועה הציונית, אזי לא רק שהציונות תעלה ותצליח, אלא כל האנושות תעלה ותפרח. הרי ממילא חלק גדול מהעמים שבאירופה וקצת מהעמים באסיה, כבר מזדהים עם התנ"ך, וכאשר יראו איך תנועת 'דגל ירושלים' מופיעה בעם ישראל בשלמות, הם יזדהו עוד יותר עם הציונות וידרשו לפתח את רגש האמונה שבקרבתם.

"אבל דרישה זו לא תוכל להתמלא בעוד שלא הוזל טל חיי קודש בתוכיותה של התנועה הציונית עצמה".

אי אפשר לדרוש מהגויים להתעלות ולהעריך את המפעל הציוני לפני ש'דגל ירושלים' תופיע בציונות עצמה ותזליף עליה טל חיי קודש.

"ואדרבא יש לחוש שאם ירגישו המעמיקים באמונה שבין העמים, שהכח היותר חשוב בהתנועה הוא חלוני ועולמי, רחוק מהכרת הקודש וגעגועי הָאֶמְן¹⁸ החודר את עמקי הנשמה ברשפי יקודה, תוכל חלילה הפוליטיקה בעצמה לצעוד אחורנית, על כל פנים בחוג גדול ממוקירה כעת".

כעת יש גויים שמוקירים את הציונות, אבל אם הם יגלו שהציונות היא תנועה חילונית ומגמתה להקים מדינה ככל העמים - רחוקה מהכרת הקודש וגעגועי אמונת ישראל - יש חשש שהמדיניות שהציונות מנסה לנהל עם הגויים תקרוס, וגויים רבים שתומכים בציונות ייסוגו אחור.

"ועל ידי השבת אור הקודש והדיגול בשם ד' נביאיו ותורתו, ביסוד הכללי והמטרי של התנועה, נחזק את היסוד הפוליטי באמת והדר".

17 כלומר האסייתים.

18 מלשון אמונה, עיין ישעיה כה א.

אדרבה, כאשר נשיב את אור הקודש, ונדגול בכל דברי התורה והנביאים – על ידי כך נחזק את היסוד הלאומי-המדיני הישראלי והגויים יזדהו אתנו. השבת אור התורה לתוך חיינו המדיניים-הממלכתיים היא אשר תגרום לגויים לתמוך בציונות.

“ודבר זה לא יצא אל הפועל על ידי הדרך האטי¹⁹ המזרחי כי אם על ידי ההופעה החדשה של הסתדרות תחייתית לשם כך בייחוד”.

על כן, דרושה תנועה המוכשרת להרים בעוז את דגל התורה ולהציבה במרכז חיינו הלאומיים כדי שהציונות תופיע ברוממות. לצערנו משימה חשובה זו לא תצא אל הפועל על ידי תנועת ‘המזרחי’, כפי שהיא מופיעה עד ימינו אלה, באשר היא מציגה דעות “ממוצעות ופשרניות”.²⁰ דעות כאלה “אינן עלולות לנצח בתכונה רבת-פעלים כתכונת התחייה הלאומית שלנו, שרוח ד’ אל עולם מתנוסס מכל עבריה. עלינו להזדיין בכח רוחני גדול, בדעות מוחלטות מקוריות וקבועות, העלולות בכח-החיים שלהן להראות את הדרך על כללות השאיפות החדשות שנוצרו בימינו ברוח ד’ המעיר לתחייה את עם-קודשו”.²¹

ה. הרימי בכח קולך

הרב משה צבי נריה זצ”ל²² מוסר בשם מרן הרב זצ”ל דברי תורה המבארים בהרחבה את מטרתה של תנועת ‘דגל ירושלים’: **“על הר-גִּבְהָ עֲלֵי-לָךְ מְבִשְׂרֵת צִיּוֹן הָרִימִי בְּכַח קוֹלְךָ מְבִשְׂרֵת יְרוּשָׁלַיִם הָרִימִי אֶל-תִּירְאִי”** – מרן הרב שואל: **“מדוע פונה הנביא ואומר למבשרת-ציון שתעלה ‘על הר-גִּבְהָ’, ואילו למבשרת-ירושלים הוא אומר רק ‘הָרִימִי בְּכַח קוֹלְךָ’?”** ועונה: **“ציון מסמלת את המלכות בישראל, וירושלים את הקדושה בישראל. והנה מְבִשְׂרֵת צִיּוֹן, התנועה הציונית השואפת להחזרת המלכות לישראל, משמיעה את קולה בכח, שומעים את קולה מעל במות-העולם, אבל איך מדברת הציונות החילונית? היא רק תובעת מעמד בשם זכות ההגדרה העצמית של**

19 כלומר נימוסי, מלשון אתיקה, התנהגות שמתואמת לכללי החברה.

20 אגרות ב עמ' קסד.

21 שם.

22 מועדי הראיה עמ' 446.

הלאומים – הציונות החילונית שואפת **”כמו כל הגויים המדברים על זכותם לעצמאות ולשלטון בארצם כמו שדיברו הפולנים, הליטאים, האסטונים וכו’ היא העומדת עם כולם במישור הרגיל”** – היינו, מדינת ישראל היא מדינה ככל המדינות. **”לעומת זה מְבַשֶּׁרֶת יְרוּשָׁלַיִם, שהיא מדברת על החזרת הקדושה לישראל, על תקומת עיר הקודש והמקדש. היא העומדת ‘על הר-גִּבְהָ’, היא העומדת במקום הנכון, דבריה ממקום קדוש יהלכון, היא מדברת בשם ד’, אולם היא חלשה מדי, קולה אינו נשמע. היא כאילו יִרְאֶה להרים את קולה. ולכן פונה הנביא לְמְבַשֶּׁרֶת צִיּוֹן ואומר: מדוע את עומדת אי-שם למטה, יחד עם העמים האחרים, ומדברת בשם הרעיונות הרגילים של הגויים?”** – מדוע את, הציונות החילונית, משתוקקת להיות ככל העמים? **”עלי על הר-גִּבְהָ’, דברי בשם ד’, בשם הבטחות התורה, בשם חזון הנבואה”** את, מבשרת-ציון, צריכה להבליט את מי שאת באמת. את מדברת בשמו של עם עליון על כל העמים – אשר בחר בנו מכל העמים. עם ישראל מצד מהותו עולה על כל העמים והציונות חייבת להכיר בכך. **”וחוזר ופונה ישעיה הנביא אל מבשרת-ירושלים, ואומר לה: מבשרת ירושלים, מבשרת הקודש והמקדש, את אמנם עומדת במקום הנכון, את מדברת בשם ד’, אבל”** מבשרת-ירושלים **”אין שומעים את קולך, ועל כן – ‘הרימי בכח קולך! הרימי, אל-תיִרְאִי!’”**

ירושלים – הקודש בישראל – קיימת, אבל בקול ענות חלושה. ירושלים צריכה להגביר את קולה, להגביר את הכוח שקיים, את הדיבור שקיים. ברוך ד’, במלחמת ששת הימים זכינו לחזור לחברון, לשכם, לירושלים העתיקה, לדרום ולגולן. נשים לב איך מדינת ישראל, ‘מדינת הציונים’, חוגגת את ניצחון מלחמת ששת הימים. אין היא מבליטה את העובדה שחזרנו לחברון, לגולן או לשכם, אלא את העובדה שחזרנו לירושלים. הסמל של מלחמת ששת הימים זה ירושלים – **”הר הבית בידנו!”** זוהי התקדמות גדולה. בקום המדינה, היה החלום להתיישב בתל-אביב, ואילו מאז מלחמת ששת הימים החליטה ממשלת ישראל להבליט שהנקודה העיקרית של ניצחון המלחמה – וממילא הנקודה העיקרית של מדינת ישראל – היא ירושלים. אך עדיין אין קולה של ירושלים נשמע מספיק. ירושלים **’אין שומעים את קולך’** – קדושת ירושלים באה לידי ביטוי בקול ענות חלושה. הנביא אומר: נאמר לציונות – כוונתך רצויה אבל בקול חלש מְדַי. כן לתנועת המזרחי נאמר: כוונתכם רצויה, אך קולכם נשמע חלש

ובינוני²³ – 'הָרִימִי בְכֶם קוֹלְךָ! הָרִימִי, אֶל-תִּיבְרָאִי' אדרבה, כשנבליט את ייחודנו הלאומי – 'אשר בחר בנו מכל העמים' ונכריז עליו בריש גלי – אז כל המפעל הציוני יעלה ויפרח. כשנדגיש את ירושלים, את המגמה של מדינת ישראל, את הר הבית, את בית המקדש – ממילא יתמכו הגויים הטובים במדינת ישראל ומתוך כך נזכה לבניין בית המקדש במהרה בימינו – אמן.

23 לתנועת המזרחי הרב כתב: "דעות ממוצעות ופשרניות, שיש בהן מעין חולשה גופנית ורפיון נפשי, אינן עלולות לנצח בתכונה רבת-פעלים כתכונת התחייה הלאומית שלנו, שרוח ד' אל עולם מתנוסס מכל עבריה. עלינו להזדיין בכח רוחני גדול, בדעות מוחלטות מקוריות וקבועות, העלולות בכח-החיים שלהן להראות את הדרך על כללות השאיפות החדשות, שנוצרו בימינו ברוח ד' המעיר לתחייה את עם-קודשו" (אגרות הראיה ב עמ' קסד). "לתשובה גדולה אנחנו נקראים, לתשובה מאהבה ולכל מכשיריה, דווקא בעת משבר גדול וסכנה עצומה, צריכים לקחת את המעולה שבתרופות, רדיקלים אנו מוכרחים להיות, בפשרות למחצה לשליש ולרביע מאומה לא נתקן. האמונה אבדה, הולכת ומתדלדלת, מפני שהופרה תורתה, אין דורש ואין מבקש" (שם עמ' כג-קכד). "המזרחי בתוך ההסתדרות הציונית פנימה ישמיע קולו קול עז, לא קול רפה ומתנווד, יאמר בגאון שהוא, רק הוא, הנהו התוכן הקיים של הציוניות, אפילו בערכיה החילוניים" (אגרות הראיה ג עמ' ריז). "ולא די שבמחנה ישראל תתעלה הציוניות ע"י אור הקודש שיפעם בחזקה בהתנועה הלאומית, אלא גם בעמים תתעלה יותר... אבל דרישה זו לא תוכל להתמלא בעוד שלא הוזל טל חיי קודש בתוכיותה של התנועה הציונית עצמה... ועל ידי השבת אור הקודש והדיגול בשם ד' נביאיו ותורתו, ביסוד הכללי והמטרתו של התנועה, נחזק את היסוד הפוליטי באמת והדר. ודבר זה לא יצא אל הפועל ע"י הדרך האטי המזרחי, כי אם על ידי ההופעה החדשה של הסתדרות תחייתית לשם כך בייחוד" (שם עמ' קעג).

הרצל - קריאה חדשה

ד"ר יצחק וייס

מבוא

בנאום הפתיחה של הקונגרס הראשון, הרצל הצהיר כי: "אנו, הבנים השבים, מקבלים אותנו בבית הישן בסבר פנים יפות, באשר גלוי וידוע כי רחוקה מאתנו כל כוונת זדון של חילול הקדש".

אכן, במהלך כתיבת ספרי 'הרצל, קריאה חדשה', גיליתי בתדהמה עד כמה מחקו את המימד היהודי מכתבי הרצל מסיבות אידיאולוגיות. האמת היא שעוד בחייו, עונת חזונו של הרצל ועוותו גם רעיונותיו, ולא רק בידי מתנגדיו, אלא גם בידי המצדדים בו. כך למשל כתב הרצל, זמן קצר לפני קונגרס הראשון בבאזל, לעורך ה'ג'זאי'ש כרוניקל: "התרגלתי כל כך לסילוף דמותי, שאני מופתע ממש כאשר קורה, באופן יוצא מן הכלל, שאין מעוותים את דברי". פחות משלושה חודשים אחרי שמדינת היהודים ראה אור, פונה הרצל אל מועדון המכבים הלונדוני ומעיר בהומור ש"הרבה אנשים אינם קוראים בספר מה שכתוב בו, אלא מה שהם מכניסים בו מהרהורי לבם, ובייחוד אלה היודעים מן הספר את שמו בלבד. הללו, משפטם היה ממורמר ביותר!"

עד מותו יהיה הרצל מוקד לעוינות, אפילו שנאה, דווקא מאנשים שלמענם הוא מוסר את גופו ואת נפשו. וכבר בתחילת דרכו, הרצל נאנח "למזלי אין שעת פנויה לקרוא את כל הגידופים, המושלכים אלי מן הצד היהודי... ויותר משאני כועס על הדבר, אני מתבייש בו. אני מתבייש בתור יהודי, על שיש בינינו אנשים המגדפים אדם העובד למען העם".

מתוך הזהות היהודית אל הרעיון הציוני

עד עצם היום הזה, במערכת החינוך גם ממלכתי וגם ודתי, הרצל מתואר כעיתונאי יהודי וינאי שהוצב בפריז, מזועזע מהורדת דרגותיו של הסרן דרייפוס, ובעקבות זאת החל לחפש תשובה לאנטישמיות בדמות מקלט טריטוריאלי כלשהו לעם

היהודי" (לאו דווקא בארץ, באוגדה למשל).

לפני כמה שנים שאלתי סטודנט מה הוא יכול להגיד על הרצל, והוא התחיל בקול בטוח ובשטף: הרצל עיתונאי יהודי מתבולל שגילה הציונות עקב משפט... ואז יש לו מעצור והוא ממלמל "משפט... משפט", ופתאום, אחרי כמה שניות, הוא פולט "עקב משפט אדיפוס!" היה לי חבל לתקן אותו ולגרום לו עוד סיבוכים ביחסים עם אמו!

עלינו לדעת שזהו בדיוק התזה של חוקרים מסוימים 'שמסבירים' לנו עצם קיומו של מדינת ישראל כתוצאה של הצרכים הליבידיים המתוסכלים של הרצל! כמובן, לא תסבין אדיפוס ולא פרשת דרייפוס הם הגורמים של מציאות שאין לה אח ורע בתולדות האנושות.

מתברר שלפי דברי הרצל עצמו, פרשת דרייפוס לא הייתה אפילו הקש ששבר את הגמל. הרצל היה מתייסר עם הבעיה היהודית שלוש עשרה שנה קודם פרשת דרייפוס, והמנשר שלו, *Judenstaat*, דהיינו מדינת היהודים, היא השלמת של תהליך תת קרקעי שמתפרץ החוצה עם כתיבתו של המחזה הגטו החדש, קצת לפני פרשת דרייפוס.

באותה תקופה, הרצל מבין שהמודעות לזהות היהודית היא תנאי הכרחי בקשר עם ארץ ישראל, וכך הוא מצהיר: "דור שגדל בריחוק מן היהודיות אינו מסוגל להתחשב בעבר כשם שאינו מסוגל להביט אל העתיד. משום כך רוצים אנו לחזור ולהתכנס בתוך היהודיות, ושוב לא ניתן להשליך אותנו מן המעוז הזה... ולאחר שנכריז כי יהודים אנחנו, רק אז נשתף את עצמנו בצרתם של אחרים".

אכן, בנאום הפתיחה לקונגרס הציוני הראשון בבאזל ב-1897, הרצל מכריז "שהיהודיות היא תנאי בל יעבור לחזרה לארץ ישראל". זאת אומרת, שהמודעות לזהות היהודית אינה רק תנאי לחזרה לארץ ישראל, אלא היא גם, ובעיקר, ערובה יחידה להמשכיות הקשר המחבר בין העם היהודי לבין ארצו.

בספר הכוזרי, מדבר החכם היהודי ("הַחֵבֶר") על אורך הגלות, על פיזור העם והיחלשותו, ומכריז: "ואם יביאהו השטן לידי ייאוש באומרו: 'התחינה העצמות האלה?' יחשוב על נס יציאת מצרים... ואז לא ייפלא בעיניו איך נשוב לקדמותנו אף כאשר לא ייוותר מאיתנו כי אם איש אחד".

מאות שנים אחר כך, הרצל חוזר במדויק על המילים של הכוזרי. לאחר שצפה,

בדייקנות מפחידה, את ההשלכות הבלתי נמנעות של האנטישמיות באירופה, מזדעק הרצל ושואל: "האם אין הצלה? אכן יש, רבותי, יש אחת שכבר הייתה פעם בעבר. עכשיו הזמן לחזור על עניין עתיק מאוד, ידוע מאוד, בדוק מאוד... יציאת מצרים". יש לשים לב שבמקור הגרמני, הרצל לא כותב "der Auszuge aus Aegypten", אלא: "der Auszuge aus Mizraim". הבחירה של הרצל במילה העברית המקראית "מצרים" אינה מקרית. היא מהדהדת כפזמון חוזר במדינת היהודים, באסופת כתבים ציוניים ויותר מכול באלטנוילנד, ושם הוא מאזכר לא פחות מחמש פעמים.

וכך, מראשית המיזם שלו, הרצל קושר באופן טבעי את תוכניתו וביצועה עם האינטואיציה המושרשת בצפני הזהות הקולקטיבית היהודית, ולא בתנועות הלאומיות הרווחות באירופה.

מקלט בטוח או ארץ האבות?

אחת הקלישאות העקשניות יותר שהרצל הוא קורבן עד עצם היום הזה, ויריביו מוסיפים גם היום לנגח אותו בה היא יחסו לארץ ישראל.

כבר אז חיים ויצמן טען שהרצל הוסיף את הקטע על פלסטנה בספרו במדינת היהודים "רק כדי לגרום נחת-רוח לידידיו הציוניים". היום יוסי ביילין קובע בפסקנות ובשפה וולגרית שבעיני הרצל, ארץ ישראל לא הייתה יותר מ"פנטזיה".

נבהיר מיד שבשפה ההרצליאנית, המונח "מקלט" לא מופיע אפילו פעם אחת בקשר לארץ ישראל... להיפך כבר בתחילת דרכו הרצל מתאר את ארץ ישראל כ"מתנה שציווה לנו א-לוהים ברוב חסדו". כך מציין הרצל, עוד לפני פרסומה של מדינת היהודים, את הארץ שבה היהודים עתידים להתיישב, לא כקולוניאליסטים על אדמה כלשהי, אדמה שכבשו כדי לפתור איזו מצוקה אישית, אלא כבעלי-בית השבים אל "מולדתם ההיסטורית", כלשונו של הרצל, וכך הוא מצהיר: "הרי אנחנו יושבי הארץ ואדוניה מאז ומתמיד! וכלום לא נחזתה שיבת העם היהודי לארצו כבר בכתבי הקודש?!" מאוחד יותר יזדעק ויאמר: "ארץ זו, שם טוב לה, היא קרויה ארץ אבותינו [במקור Eretz Avotzenou]". כמה חודשים לפני מותו, בסוף נאום הסיום שלו בקונגרס השישי, רומז הרצל לסיפור המרגלים: "הארץ היפה של אבותינו, שאין אנו צריכים לבדוקה בשביל לאהוב אותה".

לפי המדרש, מערת המכפלה היא "אחד משלושה מקומות שאין אומות העולם יכולין להונות את ישראל לומר גזולים הן בידכם", שהרי נקנתה בעסקה חוקית לעילא. בקונגרס הציוני השני, הרצל מאזכר כנראה את המדרש הזה, כמעט מילה במילה: "אם קיימת בכלל תביעה חוקית לגבי שטח כלשהו על פני האדמה, מוכרחים כל העמים המאמינים בכתבי הקודש להכיר בזכותם של היהודים".

לאומיות קוסמו-פוליטית

שיבת העם היהודי לארצו ממלא תכנית א-לוהי, והרצל קובע שהמשמעות העמוקה של הציונות חורגת הרבה מעבר לכינונה של מדינה יהודית גרידא, והוא מצהיר: "א-לוהים לא היה מקיים את עמנו זמן רב כל כך, לולא נועד לנו ייעוד כלשהו בתולדות האנושות", ובשורות האחרונות של מדינת היהודים, הרצל שוב מבהיר את משמעותו של הייעוד הזה: "העולם בשחרורנו משתחרר, בעושרנו מתעשר, ומתגדל בגדולתנו. ומה שאנחנו ננסה שם רק למען שגשוגנו שלנו יפעל פעולה אדירה ומאשירה לטובת כל בני האדם כולם". הצהרה זו נשמעת בעיני כמין פרפראזה על הפסוקים הראשונים שא-לוהים מפנה אל אברהם בקָן, ובהם הוא קושר את נוכחות עם ישראל בארצו עם אושרה של האנושות כולה: "לך לך... אל הארץ אשר אָרָאָךְ... ואברכה מברכך... ונְבָרְכֶךָ בך כל משפחות האדמה".

אם כן, ושלא כמו בתנועות הלאומיות האחרות של המאה התשע-עשרה, התביעה הלאומית של תוכנית הרצל לא זו בלבד שאינה סותרת את הייעוד האוניברסאלי, אלא שהיא אף מהווה תנאי הכרחי לקיומו. הדיאלקטיקה בין השני המרכיבים של הזהות היהודית, הייחודיות והאוניברסאליות, חורזת כחוט השני את כתבי הרצל, ועם השנים היא תהיה יותר ויותר מודגשת.

ב-1899, בפנייה אל חברי ההסתדרות הציונית באנגליה, אמר הרצל: "אין אני מאמין כי עם התנ"ך, שהתמיד בקיומו מתוך סבל קשה כל כך, לא עשה זאת אלא בשביל להביא את אמצעי התחבורה החדשים לביתו. הכרח הוא שיהיה טעם אחר ותכלית אחרת לייסוריו של העם עשיר-הניסיונות".

שלושה חודשים לפני מותו, הרצל מבהיר בפעם האחרונה את השקפתו האידיאליסטית על הציונות: "קראתי פעם לציונות אידיאל אין-סופי. ואני מאמין באמת כי גם לאחר השגת ארצנו, ארץ ישראל לא תחדל מלהיות אידיאל. כי בציונות

כפי שאני מבין אותה כלולה לא רק השאיפה אל כבדת ארץ אלא גם השאיפה לשלמות מוסרית ורוחנית”.

יחד עם זאת, בעיני הרצל, הממד האוניברסאלי של הציונות משתלב היטב בדרישת הזהות היהודית, “הזהות הפנימית שלנו” כלשונו, וכך הוא מבהיר: “אין האידיאל הציוני שולל את הרעיונות ה’הומאניים’ של אהבת האנושות הכללית; הוא כולל אותם. אלא שאין אנו רוצים להיות קוסמופוליטים חסרי מין, אלא להודות בלאומיותנו בשעה שאנו מטפחים את העקרונות הנעלים ביותר של ההומאניות... אנו רוצים להיות נאמנים לעצמנו; אז גם יאמינו לנו יותר”.

הרצל התקומם יותר מפעם אחת נגד השוביניזם, שראה בו סטייה מוסרית. שיבת העם היהודי לארצו אינה ממצה את הציונות: “יש אנשים שאינם מבינים אותנו כראוי, וסבורים כי מטרת מאמצינו היא לשוב אל ארצנו. האידיאל שלנו הולך הלאה מזה”.

תחייתו של העם היהודי

ב-1899, בפנייה אל חברי ההסתדרות הציונית של אנגליה, הוא כותב: “לא יהיה שום דבר שישמח אותי יותר, שילהיב אותי יותר מן הקונגרס הבאזלאי הראשון בשנת 1897. כי זה היה אות-החיים הראשון של העם היהודי, שהיה מת מוות מדומה. כל כמה שהיתה חלשה הנשימה, כל כמה שהייתה חרישית הלמות-הדופק, אנו הקשבנו להן אז רועדים מפחד ותקווה. אנחנו היינו משוכנעים, כי עמנו עודנו חי. כל מה שיפעל עוד העם אחר כך, שוב אינו יכול להפגיע אותנו. הרגע המאושר היה, זה שבתחום בין חיים ומות, שעה שראינו את פקירת העיניים של הנחשב כמת. כי מישהו החוזר אל החיים גם מתהלך ואוכל ושותה ורוקד ומחלל בחליל וחוטב עצים וקורא ספרים ומצייר תמונות, כל זה איננו עוד בגדר פלא”.

חודשים אחדים לפני המהפך הפנימי שחל בו, ב”תקופת הדגירה” שלו, היה הרצל משוכנע עדיין שהיהודים חדלו כבר מזמן להיות עם... וששוב אי אפשר להועיל להם על ידי החזרתם למולדתם ההיסטורית. אבל אז הוא מגלה מחדש לא רק שהיהודים הם עם, אלא גם שבעם הזה טבוע חותם אחדותו הפנימית, והוא נבדל מן העמים האחרים בייחודיותו. הרצל קולט ש”דור שגדל בריחוק מן היהדות [הוא] משולל אחדות פנימית זו ואינו מסוגל להתחשב בעבר כשם שאינו מסוגל להביט אל העתיד”. במדינת היהודים שפורסם זמן קצת קודם לכן, ניסח הרצל את

הדרישה הכפולה הזאת: "כשם שאנו רוצים בתחום הכלכלי והמדיני ליצור תנאים חדשים, כך אמורים אנו בתחום הרגשי לשמור בקדושה על הישן [כלומר, להתייחס אל הישן המקודש]". לכן כשהרצל, בנאום הפתיחה שלו בקונגרס, קובע שהתנאי ההכרחי למדינה העתידית הוא חזרה ליהודיות, הוא דוחה בעצם את רעיון המדינה שהגדרתה מתבססת אך ורק על רוב יהודי בקרב התושבים. אבל הרצל אינו מגביל את עצמו לקביעה הפשוטה הזאת, אלא הוא ממהר להפיק ממנה השלכות מידיות: "משום כך רוצים אנו לחזור ולהתכנס בתוך היהודיות, ושוב לא ניתן להשליך אותנו מן המעוז הזה".